

ÖTVEN ÉV MUNKÁSSÁGA

Kőbányai János et. al.: *A Holokauszt Tinódija* Randolph L. Braham az új Múlt és Jövő folyóirat negyed évszázadában

■ Randolph L. Braham a magyar holokauszt egyik legismertebb kutatója, akit Heller Ágnes előszavában a Holokauszt Tinódiájának nevez, mivel hasonlóan Tinódi Lantos Sebestyénhez krónikásként mondja el a magyar holokauszt történetét. Műveiben a holokauszt történetét az események láncolatában írja le, nem keresi az okokat, emellett a Holokauszt szereplőiről is megemlékezik: „siratja a halottakat, felmagasztalja a bátrakat és elégtétellel tölti el a gonoszok bűnhődése”. Kőbányai János utószavában szintén párhuzamot von a két krónikás között, mivel mindketten csak másodlagosan töltötték be ezt a hivatást. Braham – Kőbányai János szavaival – az „apokalipszis krónikása”, egész életét ennek a kérdéskörnek áldozta, és oly módon sikerült megörökítenie e borzalmas történelmi eseményt, hogy a legkiválóbb történészek sorába került.

Braham azon történészek közé tartozik, akik nemcsak elbeszélői, de túlélői is az eseményeknek. Az 1922-ben Bukarestben született, majd a két világháború között az erdélyi Dés városában nevelkedett ifjú viszonylag korán megtapasztalta a korban uralkodó antiszemitizmus hatását. A háború kitörése után munkaszolgálatra hívták be, majd az ukrainai frontra került, ahonnan végül sikerült megszöknie. A háború után először a németországi amerikai megszállási övezetbe, majd az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Az USA-ban politikatudományokat tanult, majd az egyetem elvégzése után a City University of New York egyetemen összehasonlító politikatudományt oktatott nyugdíjazásáig. A holokauszt iránti érdeklődése részben személyes befolyásoltsága (a szülei és számos rokona a haláltáborokban halt meg) és a témában addig megjelent művek gyatra színvonalából adódó tudományos kíváncsiságából fakadt. Legnagyobb munkáját 1981-ben adták ki *The Politics of Genocide: The Ho-*

*locust in Hungary*¹ címen, magyarul 1988-ban jelent meg *A magyar Holokauszt*² címmel. Ezenkívül több mint 60 könyvet, számtalan tanulmányt publikált a témában. Munkái mérföldkövet képeznek a magyar holokauszt kutatásában. Amerikai kutatóként az izraeli és amerikai források mellett még abban az időben sikerült magyarországi és romániai dokumentumokat is tanulmányoznia, mikor a két országban az államszocializmus kénye-kedvének kiszolgáltatva használta fel a történetírást, köztük a zsidóság és a holokauszt történetét is. Munkásával megalapozta azokat a további kutatásokat, amelyeket a rendszerváltás után a helyi kutatók folytattak a részben megnyitott levéltárakban.

Braham tudományos munkása előtti tisztteleg a *Holokauszt Tinódija* című könyv, amelyet a tudós 90. születésnapjának alkalmából adtak közre. A könyv három részre tagolódik. Az első részben Randolph L. Braham a *Múlt és Jövő* folyóiratban megjelent tanulmányai olvashatók. A második rész a *Múlt és Jövő* folyóiratban megjelent műveire adott recepciókat tartalmazza. A harmadik rész két interjúból áll, amelyeket Kőbányai János³ és Karsai László⁴ készítettek a tudóssal. A *Függelékben* található válogatott bibliográfia méreteiben is érzékelteti Braham munkását.

A kötetben megjelent Braham-tanulmányok a magyar holokauszt egyes mellékszálainak a kibontására szolgálnak. Braham három tanulmányában⁵ az általa legnagyobb paradoxonnak tartott történetet elemzi. E paradoxon szerint a magyar zsidók gettókba tömörítése, deportálása és likvidálása a szövetségesek győzelmének előestéjén és a német visszavonulás közben következett be. Akkor, amikor a magyar zsidók – vagyis annak vezetői – biztosak voltak benne, hogy európai sorstársaiktól eltérően túlélik a

háborút. Braham szerint ez az ellentmondásos esemény – több más ok mellett – a magyar társadalom antiszemita érzületének és a magyar kormányzat sikertelen kiugrási kísérletének tudható be. Sokkoló Braham ebből a megállapításból levont következtetése: „Visszatekintve olybá tűnik, hogy ha Magyarország továbbra is katonailag passzív, de politikai tekintetben hangadó szövetségese marad a Harmadik Birodalomnak ahelyett, hogy provokatívan részt vállalt volna a termékelen, ha ugyan nem alibiteremtés célját szolgáló diplomáciai manővereknek, akkor a magyar zsidóság viszonylag sértetlenül megúszhatta volna a háborút.”⁶

A *Holokauszt Észak-Erdélyben* című írásban részletekbe menően ismerteti azokat az eseményeket, amelyek Észak-Erdélyben elvezettek a zsidók elpusztításához. Észak-Erdély visszacsatolása Magyarországhoz az észak-erdélyi zsidók sorsát is magyarországi sorstársaikhoz hasonlóan megpecsételte. Innen egyesek út vezetett a zsidótörvényekig, később az anyagi kifosztáshoz, gettósításhoz és deportáláshoz.

Az észak-erdélyi deportálásokhoz szorosan kötődik az a két tanulmány,⁷ amelyek a holokausztfelfogásokat elemzik Romániában és a posztkommunista országokban az 1989-es rendszerváltás után. Az első tanulmányban Braham a román nacionalisták történelemhamisító és holokauszttagadó törekvéseit⁸ elemzi, amelyek a kommunizmus utolsó éveiben kezdődtek és a rendszerváltás után is tovább folytatódtak. Másik tanulmányában Braham körüljárja azokat a holokauszt utáni történelmi szakaszokat, amelyekben a különböző kormányok megítélték a zsidóságot és a vészkorszakot.

Braham a Vatikánt és a magyar egyházakat is vizsgálatának⁹ középpontjába állítja. Ezekben az írásokban Braham részletesen elemzi a Vatikán és a magyar egyházak viszonyulását a holokauszthoz mind a második világháború alatt, mind pedig a háború után. Braham úgy találja, hogy a magyar egyházak nem nyújtottak segítséget a magyar zsidóságnak, csak a kikeresztelkedett zsidók és a zsidó származású magyarok sorsa izgatta őket. Sőt még ennél is tovább megy, szerinte a magyar egyházaknak jelentős szerepük volt a magyar társadalom antiszemita érzületének kialakításában. A Vatikán teljesen elfordult az európai zsidóságtól a vész-

korszak idején, nem volt hajlandó latba vetni nemzetközi befolyását a zsidók megmentése érdekében. 1989 után mindkét intézmény elmulasztotta a zsidóságtól bocsánatot kérni, és intézményi szinten nem vállalták a felelősséget a múltban játszott szerepükért. Mivel a Vatikán helyzetét vizsgáló tanulmány 1999-ben íródott, a kötetben egy kiegészítés röviden felvázolja a 2014-ig bekövetkezett fejleményeket is.

A szerző egy másik írásában¹⁰ összehasonlíja a holokauszt lefolyását a náci csatlós államokban. Az összehasonlításból kiderül, hogy a különböző országok hogyan kezelték a zsidókérdést, és milyen szempontokat vettek figyelembe a kérdés megoldása terén. Megtudhatjuk, hogy a zsidókérdés tekintetében elsősorban külpolitikai érdekek domináltak. Utolsó tanulmányában¹¹ Braham arra keresi a választ, hogy mi okból és ki készítette az Auschwitz-albumot.¹² Feltételezése szerint ezt a náciak a magyar cionista vezetők és az egész magyar zsidóság megtevesztése érdekében készítették. Ezzel szerették volna igazolni a munkatáborok létezését és az elszállított zsidók sértetlenségét.

Braham hosszú munkássága során rengeteg barátira és kollégára tett szert, olyan emberekre, akik hasonló tudományos nívón közelítik meg a holokauszt kérdését. E személyek Randolph Braham műveiről írt ismertetéseit tartalmazza a második rész. Így Hernádi Miklósnak a *Magyar Holocaust*, Miskolczy Ambrusnak *A román nacionalisták és a holokauszt*, Ágoston Vilmosnak *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája* című kötetekről írt recenzióit, Pók Attila Braham összmunkásságát, míg Tibori Szabó Zoltán *Az Észak-erdélyi Holokauszt földrajzi enciklopédiáját* elemzi. Mivel Tibori aktívan, szerkesztői és kutatói minőségben is részt vett az Enciklopédia megalkotásában, érdekes részletekkel szolgál a tizenöt éven át tartó munkáról. Így tudhatjuk meg, hogy Tibori hosszú időn át kutatott a székegykeresztúri zsidóság története után, de a közösségről majdnem semmit nem sikerült kiderítenie. Végül az interneten árverezésre bocsátott keresztúri zsinagóga-kilincs segítette a kutatót a keresztúri zsidóság aktív közösségi életének megismeréséhez.

A harmadik részben közölt interjúk a tudós életét mutatják be az olvasónak. Az

első életútinterjú Braham életének fontosabb állomásairól, gyerekkoráról és családjáról szól. A második, „kérdések nélküli” interjúbán Braham a magyar holokauszt kutatásában eltöltött 50 év munkásságát foglalja össze. Ebből például megtudhatjuk, hogy legfőbb hivatását és elsődleges munkáját az összehasonlító politikatudomány tanítása jelentette, történészi hivatása csak másodlagos szerepként jelent meg életében. Mivel az interjú 2013 végén, 2014 elején készült, aktuális kérdéseket is felvett, így értesülhetünk a tudós véleményéről a sajtóban és tudományos berkekben is sokat hangoztatott magyarországi történelemkutatás átpolitikálásáról is.

A kötet fő célja: bemutatni Braham 50 éves munkásságát, amelyet a magyar holokauszt feltárásában végzett. A tanulmányok egészét a tudós munkásságának összefoglalásaként is lehet értelmezni, persze a teljesség igénye nélkül. A tanulmányok kettős célt szolgálnak: nemcsak a magyar holokauszt egy részletére világítanak rá, hanem a tanulmányokra mint Braham nagyobb munkáinak a kivonatára is lehet tekinteni.¹³ Így a tanulmányok elolvasásával átfogó képet kaphatunk Braham összmunkásságáról is.

A kötet eltér az emlékkötetek többségétől, mivel ebben nem az illető tudós kollégáinak tanulmányai találhatók meg, hanem magának a tudósnak az írásai. A tanulmányokat Kőbányai János a *Múlt és Jövő* folyóiratból kölcsönözte, amelynek – a kiadóval egyetemben – célja a magyar zsidó kultúra művelése, népszerűsítése, emlékeinek megőrzése. En-

nek fényében nem meglepő, hogy a kötet e tematika alapján jött létre.

A kötetben megjelent írások eredetéről a szerkesztők csak a könyv hátsó borítóján tesznek említést. Annak ellenére, hogy az alcím is utal az írások forrására, a szakmában nem járatos olvasó számára nehézkes lehet az írások beazonosítása, ha először nem a borítószöveget olvasta el. A tanulmányok végén, igaz, szerepel az adott tanulmány kiadásának éve és folyóirat néhány bibliográfiai adata, leszámítva magát a folyóirat címét. Mivel a tanulmányok a magyarországi holokausztot járják körül, nagyon sok esemény, gondolat és motívum ismétlődik. Ez annak tudható be, hogy e szövegek különböző időpontokban születtek, és mindig szükség volt azoknak a főbb eseményeknek a megemlézése, amelyek elvezettek a holokauszthoz, vagy éppen a vészidőszak idején történtek. Azonban a tanulmányok különböző szempontból mutatják be az eseményeket, így a fogalmi eszköztár mindig bővül a változó szempontnak megfelelően.

A kötet, amellet, hogy a 90 éves tudós előtt tiszteleg, a szűkebb szakma és a tágabb olvasóközönség számára egyaránt felhasználható. Előbbi célzottan kereshet információt a magyar holokauszttal és annak körülményeivel kapcsolatban, nem mellékesen a Braham által írt művek bibliográfiai jegyzéke kikerülhetetlen minden az adott témában tevékenykedő kutató számára. A kötetet haszonnal forgathatják azok is, akik nem tartoznak a szűken vett történészi szakmához, de érdeklődnek a magyar holokauszt iránt.

Olosz Levente

■ JEGYZETEK

1. *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*. Columbia University Press, New York, 1981.
2. *A magyar Holocaust*. Gondolat, Bp., 1988.
3. Magyar író, szerkesztő, szociográfus, fotóművész, 1988 óta a *Múlt és Jövő* című zsidó kulturális folyóirat főszerkesztője.
4. Történész, a Szegedi Tudományegyetem előadójának.
5. *A Holocaust Magyarországon*. Oknyomozó elemzés. I. m. 21–39; *Magyarországi holokauszt bonctani vizsgálata: az okok egy lehetséges magyarázata*. i. m. 39–61; *Magyar, német és zsidó számítások és elszámítások a Holocaust utolsó szakaszában*. i. m. 198–209.
6. I. m. 50–51.
7. *A román nacionalisták és a Holocaust*. i. m. 88–100; *Antiszemitizmus- és holokauszt-felfogás a posztkommunista társadalmakban*. i. m. 209–231.
8. Pl. Antonescu marsall rehabilitálása; Románia és Magyarország háborús múltjának egybevetése során Románia előnyösebb színben való feltüntetése.
9. *Magyarország keresztény egyházai és a Holocaust*. i. m. 143–179; *A Vatikán: Emlékezés és felejtés. A katolikus egyház és a zsidók a nácizmus korában*. i. m. 100–143.
10. *Holocaust a náci csatlós államokban. Összehasonlító elemzés*. i. m. 179–198.
11. *A fényképész mint történész. Az Auschwitz-album*. i. m. 231–240.

12. Az „Auschwitz Album” 193 fotót tartalmaz, amelyeket 1944 májusában készítettek Auschwitz-Birkenauban. A fotók készítőinek kiléte és a rendeltetésük vita tárgyát képezi.
13. A magyar Holocaust című monográfia megfelel A Holocaust Magyarországon. Oknyomozó elemzés; Magyarországi holokauszt bonctani vizsgálata; Magyar, német és zsidó számítások és elszámítások a Holokauszt utolsó szakaszában. A román nacionalisták és a Holokauszt megfelel a szintén e címen bemutatott könyvének (Múlt és Jövő Könyvkiadó, Bp., 1998). Magyarország keresztény egyházai és a Holokauszt és a Vatikán: Emlékezés és felejtés című munkái megfelelnek The Vatican and the Holocaust. The Catholic Church and Jews During the Nazi Era (New York, Columbia University Press, 2000). A Holokauszt Észak-Erdélyben című tanulmány megfelel Az Észak-erdélyi Holokauszt földrajzi enciklopédiája (Koinónia-Park Kiadó, Bp-Kvár, 2008) című könyvnek.

